

COMMUNICATIONES
ARCHÆOLOGICÆ
HUNGARIÆ

2024

COMMUNICATIONES
ARCHÆOLOGICÆ
HUNGARICÆ

2024

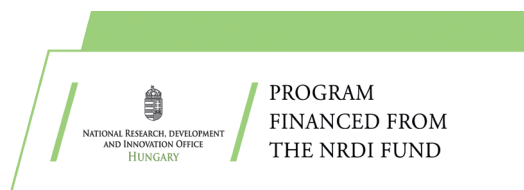
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest, 2024

Főszerkesztő / editor-in-chief
SZENTHE GERGELY

Szerkesztők / editors
FÜZESI ANDRÁS, TARBAY JÁNOS GÁBOR

A szerkesztőbizottság tagjai / editorial board
BÁRÁNY ANNAMÁRIA, IVAN BUGARSKI, HORIA I. CIUGUDEAN, MARKO DIZDAR,
GÁLL ERWIN, LANGÓ PÉTER, LÁNG ORSOLYA, LENGYEL GYÖRGY, MORDOVIN MAXIM

The conference session and the publication was implemented with the support provided by the Ministry of Innovation and Technology of Hungary from the National Research, Development and Innovation Fund, financed under the TKP2021-NKTA-24 funding scheme.

Szerkesztőség / editorial office
Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tár
H-1088, Budapest, Múzeum körút 14–16.

A folyóirat cikkei elérhetők / journal access: <http://ojs.elte.hu/comarchhung>
Kéziratbeküldés és szerzői útmutató / submission and guidelines: <http://ojs.elte.hu/comarchhung/about/submissions>

© A szerző(k) és a Magyar Nemzeti Múzeum / Author(s) and the Hungarian National Museum
Ez egy nyílt hozzáférésű tudományos folyóirat, amely a Creative Commons CC BY-NC 4.0 licence alapján, megfelelő hivatkozással, nem üzleti célra, szabadon felhasználható. / This is an open-access scientific journal distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International Licence (CC BY-NC 4.0).

ISSN 0231-133X (Print)
ISSN 2786-295X (Online)

Felelős kiadó / publisher responsible
Demeter Szilárd elnök

TARTALOM – INDEX

FROM LOCAL TO MICROREGIONAL AND BEYOND: SPATIAL STRUCTURES IN AND AROUND THE EARLY MEDIEVAL CARPATHIAN BASIN

Papers submitted to the session organised at the 28th EAA Annual Meeting, Budapest, Hungary,
31 August–3 September 2022

Edited by Ivan BUGARSKI – Erwin GÁLL – Gergely SZENTHE

Ivan BUGARSKI

- Space use in Syrmia during the Migration and Avar periods 7
Térhasználat a Szerémségben a népvándorlás korában és az avar korban 29

Bartłomiej Szymon SZMONIEWSKI

- Central places or ritual places and the oldest hillforts in Slavic territory
in Central and Eastern Europe (5th/6th–7th centuries) 31
Központi- vagy rituális helyek, és a szláv terület legkorábbi magaslati erődjai
Közép- és Kelet-Európában (5/6.–7. század) 55

Roman SAUER – Falko DAIM – Katharina RICHTER

- Petrographical and mineralogical analyses of pottery from the cemetery of
Mödling-An der Goldenen Stiege (Lower Austria): Methods and preliminary
results 57
Mödling-An der Goldenen Stiege lelőhelyről (Alsó-Ausztria) származó
kerámiák petrográfiai és ásványösszetételi elemzése. Módszerek és
előzetes eredmények 78

Zsófia BÁSTI – Bence GULYÁS

- Burials with sheepskins in light of the changes between the Early and
Late Avar periods 81
Juhbőrös temetkezések a kora és késő avar kori változások kontextusában 107

Réka FÜLÖP

- Typological analysis of beads from selected Late Avar cemeteries 109
Késő avar kori temetők gyöngyanyagának tipológiai elemzése 134

Pia ŠMALCELJ NOVAKOVIĆ – Anita RAPAN PAPEŠA

- Make me a star. Crescent hoop earrings from the southwestern edge
of the Khaganate – Identity and status markers 135
Csillagok, csillagok... Csillag alakú csüngővel ellátott fülbevalók
mint az identitás és a társadalmi helyzet markerei az avar kaganátus
délnyugati peremvidékén 159

Erwin GÁLL – Levente DACZÓ

- Asymmetrical relationship between a peripheral region and the Late Avar Khaganate: The Sighişoara microregion in the Early Middle Ages (7th/8th–9th centuries) and the importance of microregional research 161
- Aszimmetrikus regionális kapcsolatok a késő avar kaganátusban. Segesvár kistérsége a kora középkorban (7/8–9. század) és a mikroregionális kutatás fontossága 192

Natália GERTHOFFEROVÁ

- ‘Nitra-type’ cast earrings in the Middle and Lower Danube region 193
- „Nyitra-típusú” öntött fülbevalók a Közép-Duna-medencében és az Al-Dunánál 204

Milica RADIŠIĆ – Viktorija UZELAC

- The southernmost exceptional archaeological discovery from the Hungarian Conquest period: The significance of several finds from the Bačka region (Serbia) 207
- A legdélebbi jelentős honfoglalás kori lelet. Néhány Bácska területén előkerült tárgy jelentőségéről 235

Cristina PARASCHIV-TALMAȚCHI

- Considerations on the production and distribution of pottery in Dobruja at the beginning of the Middle Ages 237
- Gondolatok a dobrudzsai kerámiaelőállításról és -terjesztésről a középkor elején 252

* * *

Kristóf István SZEGEDI – György LENGYEL – Tibor MARTON

- The problem of ‘Epipalaeolithic’ in the Carpathian Basin: Lithic finds from Hont-Várhegy, Northern Hungary 255
- A Kárpát-medence „epipaleolitikumának” kérdéséhez: pattintott kövek Hont-Várhegyről (Észak-Magyarország) 265

János Gábor TARBAY – Zoltán KIS – Boglárka MARÓTI

- X-ray and neutron radiography of Late Bronze Age weapons and armour from Western Hungary 267
- Késő bronzkori, nyugat-dunántúli fegyverek és páncélok röntgen és neutronradiográfias vizsgálata 280

János Gábor TARBAY – Tamás PÉTERVÁRY – András KOVÁCS – Bence SOÓS

- A Late Bronze Age collar from Somló Hill: Preliminary report on Somló hoard VII 283
- Késő bronzkori nyakék a Somlóról. Előzetes jelentés a VII. depóról 310

Bence SOÓS – Balázs LUKÁCS – Csilla LÍBOR

A unique Early Iron Age brooch from Somló Hill	313
Egy különleges kora vaskori fibula a Somló-hegyről	324

RECENSIONES

Rózsa DÉKÁNY

Beszédes József: Római kori sírkövek Carnuntumból és városi territoriumáról	327
---	-----

TÓTH Boglárka

Jiří Košta, Jiří Hošek, Petr Žákovský: Ninth to Mid-Sixteenth Century Swords from the Czech Republic in their European Context. Part I: The Finds. Part II: Swords of Medieval and Early Renaissance Europe as a Technological and Archaeological Source	331
--	-----

THE PROBLEM OF ‘EPIPALAEOLITHIC’ IN THE CARPATHIAN BASIN: LITHIC FINDS FROM HONT-VÁRHEGY, NORTHERN HUNGARY

Kristóf István SZEGEDI¹ – György LENGYEL² – Tibor MARTON³

In the 1950s, a few hundred knapped stone artefacts were found at the Hont-Várhegy site during field surveys. The characteristics of the finds led Miklós Gábori to conclude that the assemblage represents the ‘Epipalaeolithic’ and the survival of the Gravettian with Swiderian traditions into the Late Glacial period. Research in recent years has cast doubt on the concept of the ‘Epipaleolithic’ in relation to the inner parts of the Carpathian Basin. Thus, the re-evaluation of the finds became necessary. The current article presents a techno-typological review of the finds of Hont-Várhegy, proving that the archaeological and cultural integrity of the lithic assemblages in focus is low and that the finds could be dated to the Middle and Upper Palaeolithic and probably the Neolithic or the Copper Age.

Az 1950-es években Gábori Miklós Hont-Várhegy lelőhelyen néhány száz pattintott követ gyűjtött. A leletanyag jellegzetességei alapján arra következtetett, hogy azt az ‘epipaleolitikumra’ kell keltezni és tipológiai jellegei a Gravettien késő glaciális továbbélését bizonyítják Swidérien hatások mellett. Az utóbbi évek új tudományos eredményei, ami a Kárpát-medence belső részének „epipaleolitikumát” érintik, szükségessé tették a leletanyag újraértékelését. A dolgozatban techno-tipológiai szempontból tekintjük át a Gábori Miklós érvelése szempontjából fontos leleteket. Az eredmények azt mutatják, hogy a pattintott kő leletanyag nem egységes és több régészeti kor-szak leletei keveredhetnek benne, valószínűleg a középső paleolitikumtól egészen az újkőkorig, vagy a rézkorig.

Keywords: ‘Epipalaeolithic’, Mesolithic, Late Gravettian, indirect percussion technique, pressure technique, comparative lithic typology

Kulcsszavak: „epipaleolitikum”, mezolitikum, késő Gravettien, közvetett ütési technika, nyomásos technika, összehasonlító tipológiai elemzés

Introduction

Until the discovery of Mesolithic sites in the Northern Great Hungarian Plain, the taxonomy and chronology of the Final Pleistocene and Early Holocene periods was defined as follows. ‘Epipalaeolithic’ industries were believed to have a Gravettian origin with Swiderian influences. Such lithic assemblages were found at open-air sites, such as Hont-Templomdomb (Gábori 1956a), Hont-Kutyika (Gábori

1956b), and Hont-Várhegy (Gábori 1956b; Gábori 1964, 68), as well as cave sites, including those of the so-called Pilisszántó Culture (Vértes 1965, 202–211) (Fig. 1). The youngest Palaeolithic site with probable Gravettian origins and lacking Swiderian features was Szekszárd-Palánk (Vértes 1962). The Mesolithic sites of Kaposhomok and Vác-Szódliget were assigned to the Tardenoisian based on the presence of geometric microliths (Gábori 1956c; Pusztai 1957; Gábori 1968). The most widespread Mesolithic

▷ Received 15.06.2024 | Accepted 13.08.2024 | Published online 19.12.2024

¹ National Institute of Archaeology, Hungarian National Museum Public Collection Centre; Faculty of Earth and Environmental Sciences and Engineering, University of Miskolc; szegedi.kristof@hnm.hu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7756-2891>

² National Institute of Archaeology, Hungarian National Museum Public Collection Centre; Department of Archaeology, University of Miskolc; lengyel.gyorgy@hnm.hu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7803-3043>

³ Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities, Hungarian Research Network; marton.tibor@abtk.hu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3770-2001>

group was a macrolithic one (Eger Culture), characterised by handaxes, bifacial leaf-shaped tools, side-scrapers, and general Upper Palaeolithic tool types such as endscrapers (Vértes 1951; Gábori 1964, 70). Miklós Gábori included Hont-Csitár in the latter group or the ‘Epipalaeolithic’ (Gábori 1956b; Gábori 1964, 70).

The concept persisted for several decades despite the early international criticism of the ‘macrolithic Mesolithic’ (Kozłowski 1973). Even with the rejection of the ‘macrolithic Mesolithic’ (Simán 1979; Gábori 1981; Ringer 1983; Dobosi 1995) and the reassessing of Hont-Csitár (Zandler 2010), the cultural and chronological position of Hont-Templomdomb and Hont-Várhegy sites remained unresolved. Later, Hont-Templomdomb was still referred to as a possible ‘Epipalaeolithic’ or Epigravettian site (Dobosi, Simán 2000; Péntek, Zandler 2016). However, recent research has challenged the cultural attribution of Hont-Templomdomb to the ‘Epipalaeolithic’ (Szegedi et al. 2023). The archaeological reliability of

Hont-Várhegy was also questioned due to the possible mixing of Palaeolithic and Late Neolithic finds (Simán 1993, 249; Dobosi, Simán 2000, 328).

To decide whether Hont-Várhegy is an ‘Epipalaeolithic’ site or its lithic record is mixed, we conducted a techno-typological study, focusing on two points: the presence of Swiderien elements and the possible admixture with younger prehistoric finds.

Materials and methods: Lithics and techno-typological analysis

The lithic record of Hont-Várhegy is part of the collection of the Hungarian National Museum (Pb 73/332–479; Pb 90/277–295). According to Miklós Gábori, the entire assemblage consists of about 300 pieces (Gábori 1958, 60). The typological categories were based on the publications of Demars and Laurent (Demars, Laurent 1989) and Lengyel (Lengyel 2016). The distinction of possible knapping techniques was based on the available literature on lithic

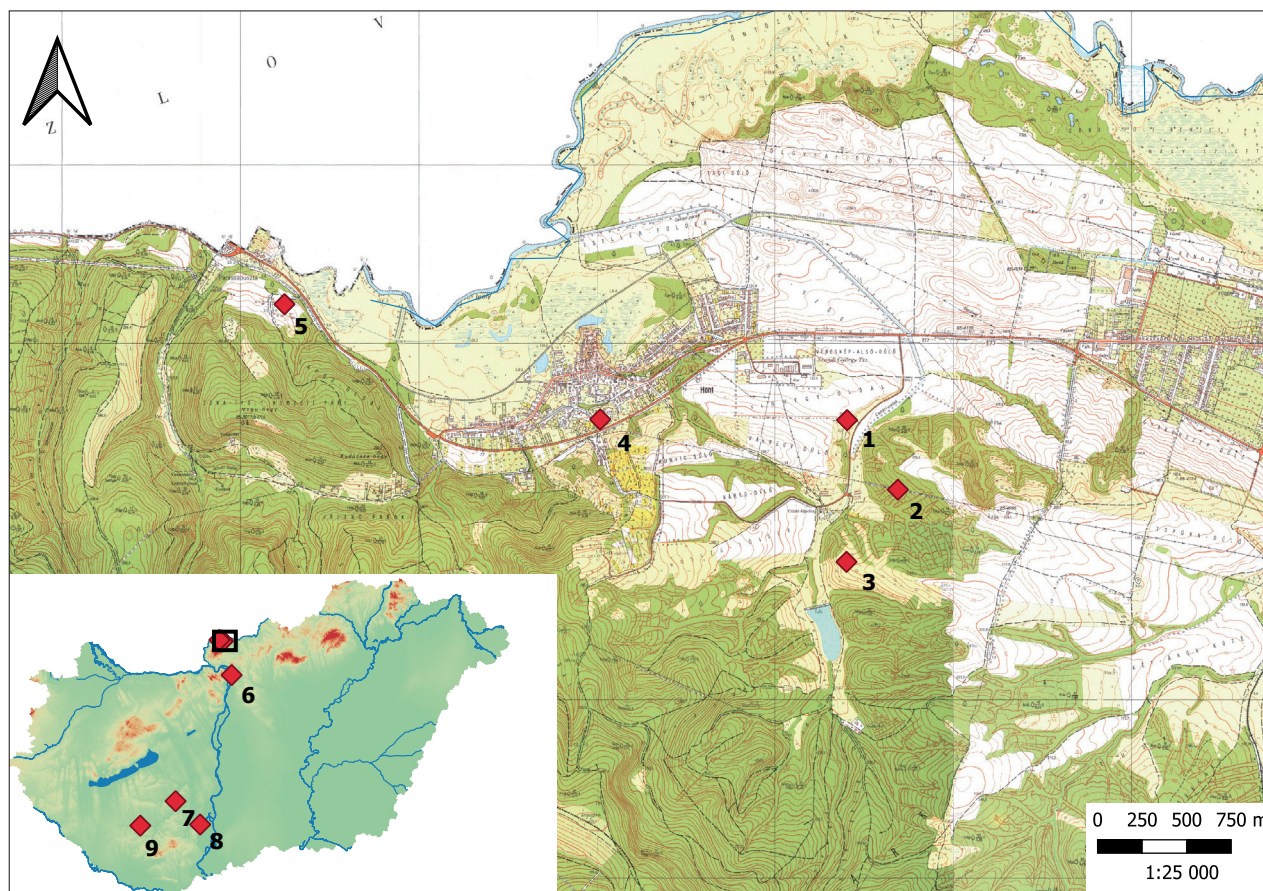

Fig. 1. Archaeological sites around Hont and the sites mentioned in the text.

1. kép. A Hont környéki és a szövegben említett lelőhelyek.

- 1: Hont-Várhegy; 2: Hont-Babat; 3: Hont-Csitár; 4: Hont-Templomdomb; 5: Hont-Parassa III; 6: Vác-Sződliget I–II; 7: Regöly 2; 8: Szekszárd-Palánk; 9: Kaposhomok

technology (Pelegrin 1991; Inizan et al. 1999; Pelegrin 2006; Sørensen 2012; Damlien 2015). To identify lithic raw materials, we used the comparative raw material collection of the Hungarian National Museum (Litotheka) (Biró, Dobosi 1991; Biró et al. 2000). We analysed 54 representative lithics in detail, including 43 tools, 2 cores, and 9 unretouched blades.

Results

Miklós Gábori mentioned two retouched blades (Gábori 1964, XVIII. 20, 23). The first (Pb 73/395; Gábori 1964, XVIII. 20; Fig. 2. 1), a proximal fragment of a regular, relatively large flint blade, retouched on the right edge and truncated towards its base and a relatively large flint blade (Pb 73/394; Gábori 1964, XVIII. 23; Fig. 3. 20), retouched on its left edge and truncated at its base. Originally, this blade was described as having a ventral basal retouch, although the presumed inverse retouch is a set of negatives caused by fresh damage, as indicated by the scars cutting the patina on the surface of the blade. Besides, two unpublished truncated and retouched

blades were found in the collection. The first one (Pb 73/379; Fig. 2. 9) was truncated on its distal end and also has an inverse retouch at the right edge; the second is a bitruncated retouched blade (Pb 73/380; Fig. 3. 17).

One of the tools (Pb 73/387) was identified as a 'microgravette' (Gábori 1964, XVIII. 14; Fig. 3. 11), broken at both the distal and the proximal part and also bearing damage on the ventral face. The ventral inverse retouch opposed to the backed edge is visible. It is, in fact, a Gravette point (Demars, Laurent 1989, 100; Lengyel 2016, 51) made most likely of Transdanubian radiolarite. Four more, yet unpublished, backed pieces were found in the assemblage (Fig. 3. 12–15), while a sole truncated backed blade has dorsal truncation on its distal part and ventral inverse retouch at its base (Pb 90/277.2; Fig. 3. 16). Originally, two more blades were described as backed (Gábori 1964, XVIII. 15–16), but none of them has abrupt only semi-abrupt backing retouch on the left edge of the blade (Pb 73/384; Fig. 4. 7; Pb 73/384; Fig. 2. 5).

Three endscrapers made on blades were published in 1964 (Gábori 1964, XVIII. 3–5). One of

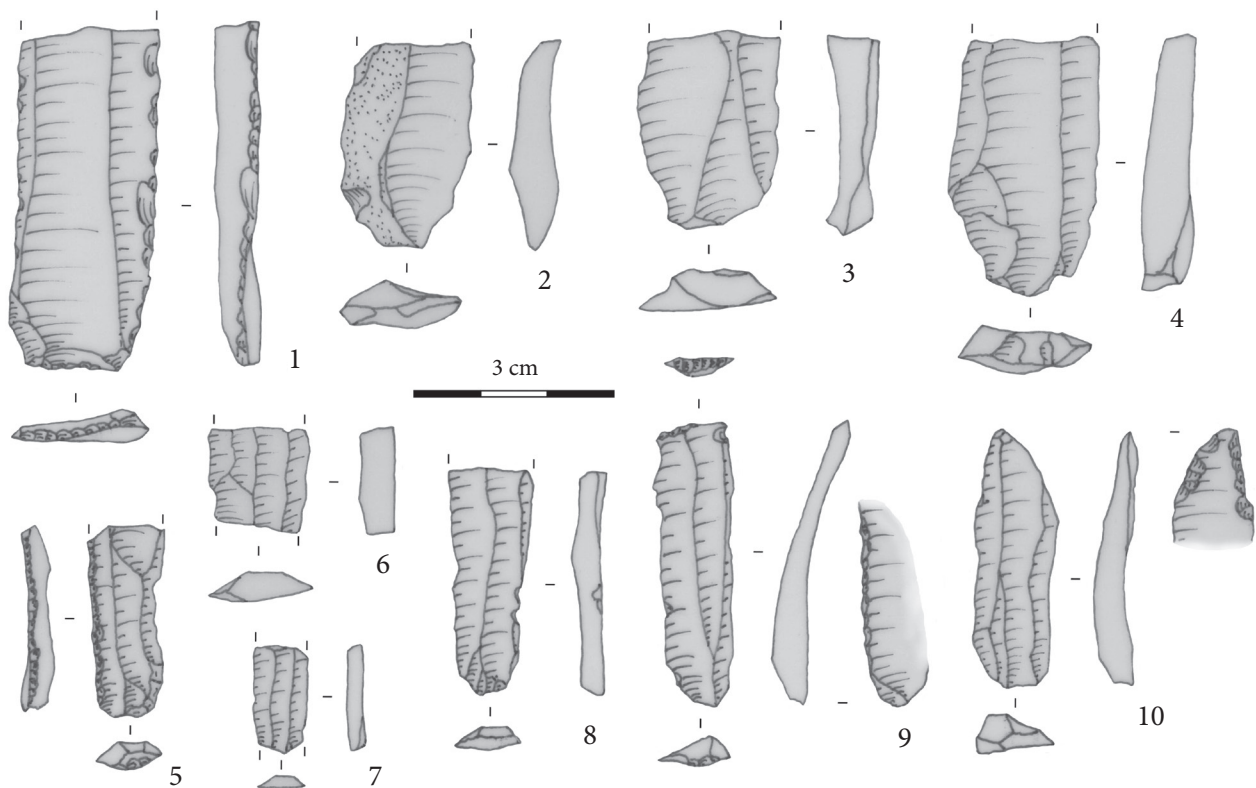

Fig. 2. Lithics from Hont-Várhegy. 1, 5, 10: Retouched blades; 9: truncated retouched blade; 2–4, 8: proximal fragments of blade blanks; 6–7: mesial fragments of blade blanks

2. kép. Pattintott kövek Hont-Várhegyről. 1, 5, 10: Retusált pengék; 9: csonkított retusált penge; 2–4, 8: pengék proximális töredékei; 6–7: pengék meziális töredékei

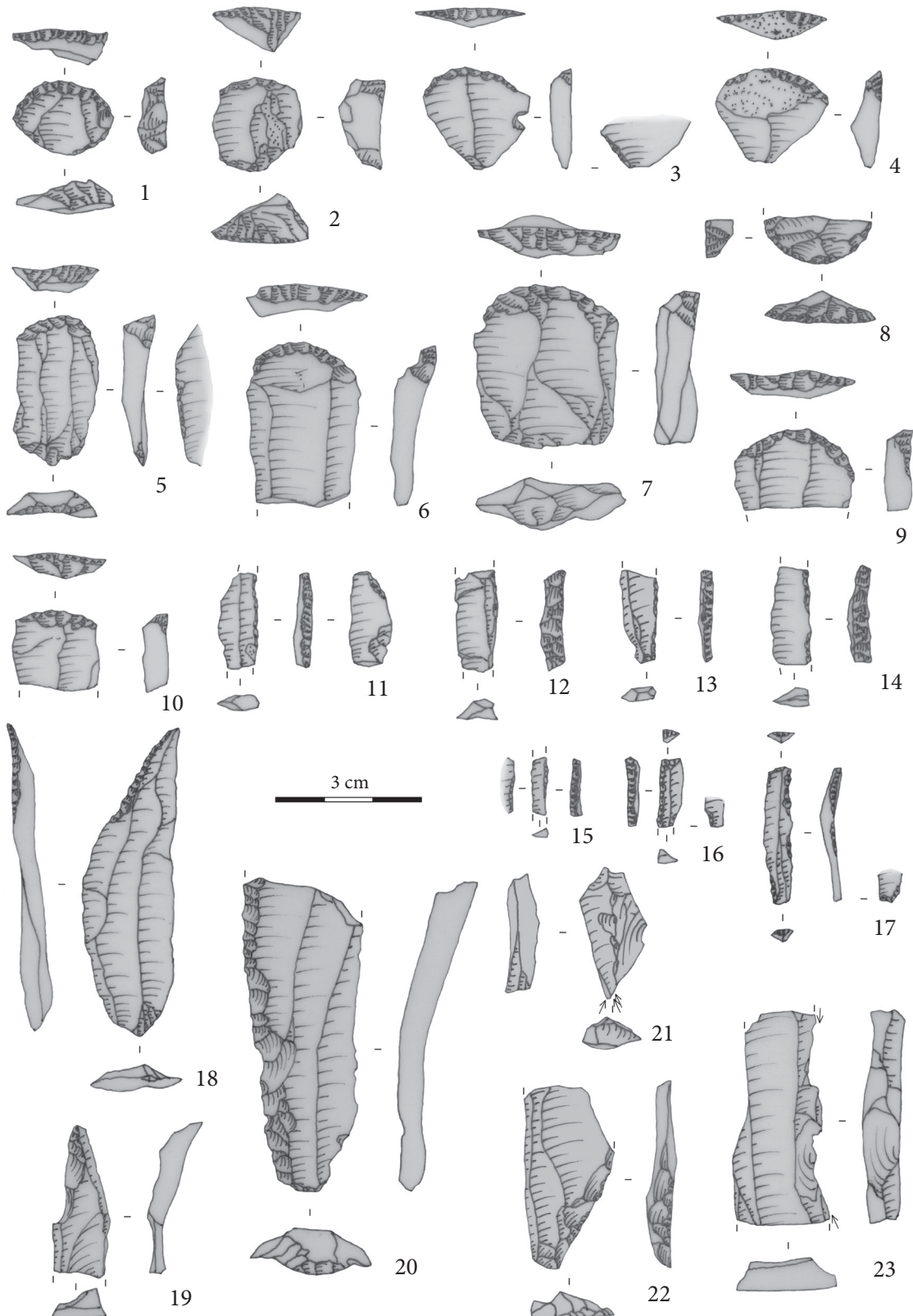

Fig. 3. Lithics from Hont-Várhegy. 1–10: Endscrapers; 11: Gravette point; 12–15: backed blades; 16: truncated backed blade; 17: bitruncated retouched blade; 18, 22: obliquely truncated blades; 19: distal fragment of a blade blank; 20: retouched blade; 21, 23: burins

3. kép. Pattintott kövek Hont-Várhegyről. 1–10: Vakarók; 11: Gravette hegy; 12–15: tompított hátú pengék; 16: csonkított, tompított hátú penge; 17: kettősen csonkított retusált penge; 18, 22: ferdén csonkított pengék; 19: penge disztális töredéke; 20: retusált penge; 21, 23: véső

them (Pb 73/408) was made on a distal fragment of a blade (Gábori 1964, XVIII. 5; *Fig. 3. 6*). Another one was made probably on a blade, although its proximal part is missing due to the dorsal retouch at its base (Pb 73/411; *Fig. 3. 5*). This piece can be described as a double endscraper. A bigger endscraper was made on a radiolarite flake (Pb 73/412; *Fig. 3. 7*). Several more endscrapers can be found in the inventory of Hont-Várhegy, including one (Pb 73/406; *Fig. 3. 1*) crafted from a core rejuvenation tablet. Further broken endscrapers made on blades were also found in the assemblage (Pb 73/409; *Fig. 3. 10*; Pb73/400; *Fig. 3. 9*).

A blade (Pb 73/392; *Fig. 3. 18*) interpreted earlier as a borer (Gábori 1964, XVIII. 12) was reclassified as an obliquely truncated blade, which does not fit the borer category from a typological perspective. Two more borers made on flakes were identified in the collection (Pb 73/435; *Fig. 4. 5*; Pb 73/424; *Fig. 4. 10*).

Miklós Gábori mentioned four tanged or 'tanged-like' specimens (Gábori 1964, 19, XVIII. 1, 7, 18). The first (Pb 73/390; Gábori 1964, XVIII. 1; *Fig. 2. 8*) does not feature either a shoulder or a tang. An another piece was misoriented (Pb 73/391; Gábori 1964, XVIII. 19); and no tang can be recognised, but a distal fragment of an inversely retouched blade (*Fig. 2. 10*). A further misoriented piece (Pb 73/375; Gábori 1964, XVIII. 7) is also a distal fragment of a limnic silicite blade without traces of retouch (*Fig. 3. 19*). The finds also included a 'Kostěnki-type tanged point' (Gábori 1964, XVIII. 18). This piece is almost completely retouched around its edges on the dorsal side and bifacially retouched on the left edge (Pb 73/389; *Fig. 4. 2*).

Two burins were also found. One of them is a mesial fragment of a limnic silicite blade, with two burin negatives on breaks, coming from the distal and proximal ends of the right edge of the blade (Pb 73/336; *Fig. 3. 23*) The second burin was made on a flake (Pb 90/277.1; *Fig. 3. 21*). Moreover, a piece earlier described as a 'burin-point' can be classified as a borer (Pb 73/424; *Fig. 4. 6*).

A peculiar find was a neo-crested blade modified by a bifacial retouch (Pb 73/439; *Fig. 4. 1*), featuring an increasing curvature towards its distal end and a definite overhang on its platform.

The distal fragment of a roughly elaborated, asymmetrical, bifacially worked leaf-shaped limnic silicite point with a parallelogram-shaped cross-section was also found in the assemblage (*Fig. 4. 11*).

Technological attributes possibly pointing to indirect percussion technique were observed on several lithics. These attributes include an intact overhang on the dorsal face of the blade platform, which suggests that no platform abrasion, crucial for the success of direct percussion, was performed (Mester, Tixier 2013). The impact point is not discernible, but they have lipped platforms and diffused bulbs. The butts of some blades are also relatively large (Pb 73/349; Pb 73/353; Pb73/342; Pb 73/388; Pb 73/439; *Fig. 2. 2–4*; *Fig. 4. 1*, *Fig. 7*), which also indicates indirect percussion (Pelegrin 2006, 45). The platform angle on these pieces is always close to 90°. The blades show some regularity, but the thickness of their cross-sections does not seem to be constant, which would be a criterion of the pressure technique (Inizan et al. 1999, 79). Cores exploited by indirect percussion were not found in the assemblage; however, two very small cores have regular negatives on their debitage surfaces (Pb73/436; Pb73/468). One of the cores is bullet-shaped (*Fig. 4. 8*), which suggests applying pressure technique (Inizan, Lechevallier 1985). The other core has a prepared striking platform, and only one of its fronts was exploited during the debitage, resulting in a more rectangular shape (*Fig. 4. 9*). Both cores were made of Transdanubian radiolarite. The good quality of the raw material and the technological features of both cores suggest the application of pressure technique, probably using a hand-held pressure tool (Pelegrin's 'Mode 1') (Pelegrin 2012, 468–469). Blanks produced from these cores were not found in the assemblage, but three mesial fragments of blades with trapezoidal cross-sections (Pb 73/369; Pb 73/357) are having rather regular edges, and arrises (*Fig. 2. 6–7*, *Fig. 4. 4*).

Discussion

The results indicate that the lithic record of Hont-Várhegy is an admixture of finds from several archaeological periods. The most archaic artefact is a fragment of an asymmetrical leaf-shaped bifacial point (*Fig. 4. 11*). The elaboration of this find suggests that it can be connected to the Early Upper Palaeolithic Szeletian or Middle Palaeolithic Bábonyian industry (Ringer 1983; Mester 2010), both of which are present in the area close to Hont-Várhegy (Markó, Péntek 2003–2004; Markó 2009; Zandler 2010). However, a Middle-Upper Palaeolithic dating of the find is also possible since Late Gravettian hunter-gatherers probably employed bifacial leaf-

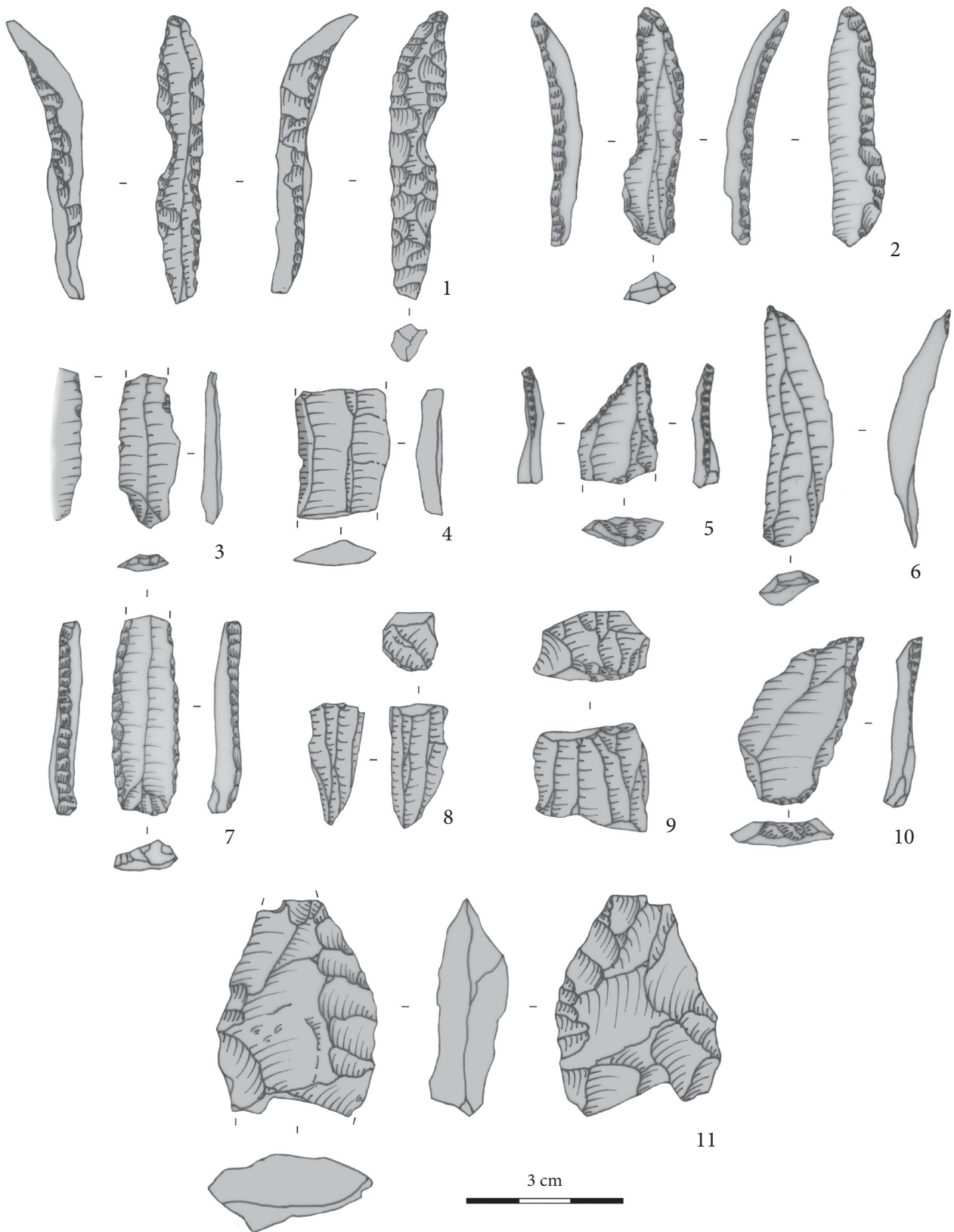

Fig. 4. Lithics from Hont-Várhegy. 1–2, 7: Retouched blades; 3–4: mesial fragment of a blade blank; 5–6, 10: borers; 8: bullet shaped core; 9: unidirectional blade core; 11: leaf-shaped bifacial point
 4. kép. Pattintott kövek Hont-Várhegyről. 1–2, 7: Retusált pengék; 3–4: meziális pengetörődék; 5–6, 10: fúrók; 8: puskatöltény alakú magkő; 9: egy leütési felszínes pengemagkő; 11: levél alakú bifaciális hegy

shaped points in their toolkit in Eastern Central Europe (Lengyel et al. 2016). The Gravette point is the sole tool type that represents Gravettian (Lengyel 2016). Furthermore, a bitruncated retouched blade with a flat retouch on the ventral side of its base (*Fig. 3. 17*) resembles a Late Gravettian rectangle, although it lacks backing (Wilczyński et al. 2015). Truncated-backed and backed blades are general armature types from the Middle-Upper Palaeolithic until the Mesolithic. Accordingly, those items alone are unsuitable for cultural or chronological attribution (Lengyel 2016; Marton et al. 2021). This is also true for domestic tool types, such as retouched blades, burins, and endscrapers (Lengyel 2016). Some of the endscrapers were made on circular flakes and fit the typological category of thumbnail endscrapers (*Fig. 3. 2–4; Fig. 8*), which are often connected with the Late Upper and Final Palaeolithic of Europe (Demars, Laurent 1989, 42; Bonsall, Boroneant 2016). However, this tool type is also known from Neolithic contexts from Hungary (Kaczanowska et al. 2010; Kaczanowska, Kozłowski 2012, *Fig. 3*). Based on all that, these endscrapers do not represent a specific archaeological period.

The tanged features mentioned by Miklós Gábori are absent from the assemblage as none of the presumed tools were tanged or shouldered. The 'Kostënki-type tanged point' resembles some large shouldered points from Kostënki I, Layer 1 (Rogachev, Anikovich 1984, *Ris. 92*), but it is smaller than those (length: 45.56 mm; width: 10.92 mm, thickness: 5.13 mm); besides, shouldered points from Eastern Europe mostly lack invasive bifacial retouch. In addition, the stem of the point, the shoulder was made with backing retouch in the Eastern European and Eastern Central European Late Gravettian (Simán 1989; Wilczyński 2016, *Fig. 10*; Reynolds et al. 2019; Szegedi et al. 2023, *Fig. 5*). As the angles of removal are low on this piece, we do not consider it a Late Gravettian shouldered point but a retouched blade instead. Judging from the bifacial retouch of the neo-crested blade mentioned above, the two pieces probably belong to the same archaeological period. The latter has technological attributes indicating indirect percussion technique. Traits of neither indirect percussion nor pressure technique have been identified in the Palaeolithic record of the Carpathian Basin. Although the use of pressure technique has been suggested for the Mesolithic, it has never been conclusively proven through detailed technological analysis (Eichmann et al. 2010, 223–227). In contrast, finds displaying the stigma's of indirect percussion and pressure

techniques are well-known from the Neolithic of the Carpathian Basin (Mester, Faragó 2010; Kaczanowska, Kozłowski 2012). Conclusively, the Neolithic occupation of Hont-Várhegy is probable, especially as ceramic fragments dated to the Middle Neolithic have also been recovered (Dobosi, Simán 2000) and possible Late Neolithic lithics were also reported from there (Simán 1993, 249). Our reassessment contributes to this viewpoint, as the assemblage of Hont-Várhegy is, in fact, characterised by blades most likely produced by indirect percussion technique.

Based on the techno-typological characteristics of its lithic record, Hont-Várhegy cannot be considered an 'Epipalaeolithic' site; however, we cannot rule out the Middle or Late Upper Palaeolithic dating of the artefacts due to the presence of backed elements, widely known from such sites in Hungary (Lengyel 2018). Taking into consideration the recent re-evaluation of Hont-Templomdomb and Hont-Parassa III (Lengyel 2016; Szegedi et al. 2023), the Late Gravettian cultural and chronological attribution of some finds is possible. Backed blades are also known from the Mesolithic (Kertész 2002; Marton et al. 2021), but as the Hont-Várhegy assemblage lacks any geometric microliths of Mesolithic style, we cannot resolve this issue. The closest site to yield plausible geometric microliths, a sole triangle and trapeze, is Pásztó-Mária-tanya (Simán 1993, 2. ábra). The finds were collected from the surface; they might represent some occasional visits of Mesolithic hunter-gatherers to the North Hungarian Range, which was likely their main lithic raw material procurement zone (Kertész 2002, 288). However, based on our current knowledge, the Mesolithic is yet unknown in the mountainous regions of Hungary, except for Pásztó-Mária-Tanya. Mesolithic settlements were more closely related to riverside environments in the Pannonian Basin (Gábori 1956c; Vértes 1962; Kertész 2002; Mester et al. 2015; Marton et al. 2021), but we must also note that Mesolithic open-air sites with geometric microliths, mostly dated to the Boreal period, are also known from the Western Carpathians in today's Slovakia (Nemergut et al. 2023).

Conclusion

The results of the presented techno-typological review indicate that the lithic record of Hont-Várhegy is not homogenous, encompassing artifacts from multiple archaeological periods, ranging from the Middle Palaeolithic to the Neolithic or Copper Age.

Distinct traits associated with these periods could be clearly identified within the lithic assemblage.

Additionally, as a side result of the re-evaluation of the lithic record from Hont-Templomdomb, the current investigations have demonstrated that the so-called 'Epipaleolithic' lithic record cannot be isolated solely on typological grounds within the inner Carpathian Basin.

These findings reduce the number of confidently identified Late Glacial sites in Hungary and lend further support to the hypothesis of a significant decline in hunter-gatherer populations leading up to the onset of the Holocene.

Acknowledgements

We would like to express our thanks to Ekaterina Kashina (Head of the Stone & Bronze Age Archaeology Sector at the State Historical Museum, Moscow, Russian Federation) for giving advice about some lithics.

Our research was supported by the Hungarian National Museum Public Collection Centre National Institute of Archaeology and the Hungarian Research Network Research Centre for the Humanities Institute of Archaeology.

REFERENCES

- T. Biró, K., T. Dobosi, V. 1991: Lithotheca – Comparative Raw Material Collection of the Hungarian National Museum, Budapest.
- T. Biró, K., Schléder, Zs., T. Dobosi, V. 2000: Lithotheca II. – Comparative Raw Material Collection of the Hungarian National Museum, Budapest.
- Bonsall, C., Boroneant, A. 2016: Lateglacial hunter-gatherers in the Iron Gates: A brief review of the archaeological and chronological evidence. In: Krauß, R., Floss, H. (eds.), Southeast Europe Before the Neolithisation: Proceedings of the International Workshop within the Collaborative Research Centres. Schloß Hohentübingen, 149–164.
- Damlien, H. 2015: Striking a difference? The effect of knapping techniques on blade attributes. *Journal of Archaeological Science* 63, 122–135. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2015.08.020>
- Demars, P. Y., Laurent, P. 1989: Types d'outils lithiques du Paléolithique supérieur en Europe. Paris.
- T. Dobosi, V. 1995: Eger-Kőporostető. Révision d'une industrie à outils foliacés. In: Boussat, C. (ed.), Les industries à pointes foliacées d'Europe centrale. Actes du Colloque de Miskolc, 10–15 septembre 1991. *Paléo – Supplément 1. Les Eyzies de Tayac*, 45–55. <https://doi.org/10.3406/pal.1995.1379>
- T. Dobosi, V., Simán, K. 2000: Upper Palaeolithic in the region of Hont village. In: Mester, Zs., Ringer, Á. (eds.), *A la recherche de l'Homme préhistorique*. Liège, 321–337.
- Eichmann, W. J., Kertész, R., Marton, T. 2010: Mesolithic in the LBK heartland of Transdanubia, Western Hungary. In: Gronenborn, D., Petrasch, J. (eds.), *The spread of the Neolithic to Central Europe. International Symposium, Mainz 24 June–26 June 2005*. Mainz, 211–233.
- Gábori, M. 1956a: Az epipaleolitikum lelőhelye Honton – Der Fundort aus dem Epipaläolithikum in Hont. *Archaeologiai Értesítő* 83, 125–138.
- Gábori, M. 1956b: Jelentés az 1956. évi Hont környékén végzett leletmentésről. *Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattár* I.18/1964.
- Gábori, M. 1956c: Mezolitikus leletek Sződligetről – Mesolithische Funde von Sződliget. *Archaeologiai Értesítő* 83, 177–182.
- Gábori, M. 1958: Neue Paläolithische Funde im Eipel-Tal. *Archeologické rozhledy* 10, 55–61.
- Gábori, M. 1964: A késői paleolitikum Magyarországon. *Régészeti Tanulmányok* 3. Budapest.
- Gábori, M. 1968: Mesolithischer Zeltgrundriss in Sződliget. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 20, 33–36.

- Gábori, M. 1981: Az ősember korának kutatása Magyarországon (1969–1980). A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei 30.1, 91–109.
- Inizan, M.-L., Lechevallier, M. 1985: La taille du silex par pression à Mehrgarh, Pakistan. La tombe d'un tailleur? *Paléorient* 11.1, 111–118. <https://doi.org/10.3406/paleo.1985.4366>
- Inizan, M.-L., Reduron-Ballinger, M., Roche, H., Tixier, J. 1999: Technology and Terminology of Knapped Stone. *Préhistoire de la Pierre Taillée* 5. Nanterre.
- Kaczanowska, M., Kozłowski, J. K., Wasilewski, M. 2010: Lithic implements from Maroslele-Panahát. In: Kozłowski, J. K., Raczky, P. (eds.), *Neolithization of the Carpathian Basin: Northernmost distribution of the Starčevo/Körös culture*. Kraków–Budapest, 305–324.
- Kaczanowska, M., Kozłowski, J. K. 2012: Körös lithics. In: Anders, A., Siklósi, Zs. (eds.), *The First Neolithic Sites in Central/South-East European Transect. Volume III. The Körös Culture in Eastern Hungary*. British Archaeological Reports International Series 2334. Oxford, 161–170.
- Kertész, R. 2002: Mesolithic hunter-gatherers in the Northwestern part of the Great Hungarian Plain. *Praehistoria* 3, 281–304.
- Kozłowski, J. K. 1973: The Problem of the So-called Danubian Mesolithic. In: Kozłowski, S. K. (ed.), *The Mesolithic in Europe*. Warsaw, 315–330.
- Lengyel, Gy. 2016: Reassessing the Middle and Late Upper Palaeolithic in Hungary. *Acta Archaeologica Carpathica* 51, 47–66.
- Lengyel, Gy. 2018: Lithic analysis of the Middle and Late Upper Palaeolithic in Hungary. *Folia Quaternaria* 86, 5–157. <https://doi.org/10.4467/21995923FQ.18.001.9819>
- Lengyel, Gy., Mester, Zs., Szolyák, P. 2016: The Late Gravettian and Szeleta Cave, northeast Hungary. *Quaternary International* 406, 174–183. <https://doi.org/10.1016/j.quaint.2015.09.014>
- Markó, A. 2009: Levéleszközös leletgyűttes Debercsényből – Leaf-shaped industry from Debercsény. *Archaeologiai Értesítő* 134, 155–163. <https://doi.org/10.1556/ArchErt.134.2009.9>
- Markó, A., Péntek, A. 2003–2004: Raw material procurement strategy on the Palaeolithic site of Legénd-Káldy-tanya (Cserhát Mountains, Northern Hungary). *Praehistoria* 4–5, 165–177.
- Marton, T., Kertész, R., Eichmann, W. J. 2021: The Mesolithic research of a decade: Early Holocene settlements in Transdanubia. *Hungarian Archaeology* 10/2, 1–14. <https://doi.org/10.36338/ha.2021.2.5>
- Mester, Zs. 2010: Technological analysis of Szeletian bifacial points from Szeleta Cave (Hungary). *Human Evolution* 25, 107–124.
- Mester, Zs., Faragó, N. 2010: Neolitikumot jelző pattintott kövek Eger-Kőporosról – Neolithic chipped stone implements from Eger-Kőporos. *Ősrégészeti Levelek* 12, 18–30.
- Mester, Zs., Tixier, J. 2013: Pot à lames: The Neolithic Blade Depot from Boldogkőváralja (Northeast Hungary). In: Anders, A., Kulcsár, G., Kalla, G., Kiss, V., V. Szabó, G. (eds.), *Moments in Time. Papers Presented to Pál Raczky on His 60th Birthday*. Budapest, 173–185.
- Mester, Zs., Faragó, N., Halbrucker, É., Király, A., Péntek, A. 2015: Páli-Dombok: a régibb kőkor első biztos lelőhelye a Rába-völgyében – Páli-Dombok: The first authentic site from the Old Stone Age in the Rába Valley. *Arrabona* 51, 115–144.
- Nemergut, A., Cheben, M., Daňová, K., Vojteček, M., Šefčík, P., Maglay, J., Moravcová, M. 2023: Mesolithic and Neolithic finds from Zbehy-Dolné lúky site, sectors A0–M10. In: Király, A. (ed.), *From tea leaves to leaf-shaped tools. Studies in honour of Zsolt Mester on his sixtieth birthday*. Litikum Books 2. Budapest, 259–270. <https://doi.org/10.23898/litikumsi02a11>
- Pelegrin, J. 1991: Sur une recherche technique expérimentale des techniques de débitage laminaire. In: *Archéologique expérimentale, Tome 2. L'os et la pierre, la maison et les champs*. Paris, 118–128.

- Pelegrin, J. 2006: Long blade technology in the Old World: an experimental approach and some archaeological results. In: Apel, J., Knutsson, K. (eds.), *Skilled Production and Social Reproduction*. SAU Stone Studies 2. Uppsala, 37–68.
- Pelegrin, J. 2012: New Experimental Observations for the Characterisation of Pressure Blade Production Techniques. In: Desrosiers, P. M. (ed.), *The Emergence of Pressure Blade Making: From Origin to Modern Experimentation*. New York, 465–500. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-2003-3_18
- Péntek, A., Zandler, K. 2016: A Cserhát-hegység és az Ipoly-völgy felső paleolitikus és epipaleolitikus lelőhelyeinek topográfiája. *Neograd, A Dornyay Béla Múzeum Évkönyve* 39, 122–171.
- Pusztai, R. 1957: Mezolitikus leletek Somogyból – Mesolithische Funde im Komitat Somogy. *Janus Pannonicus Múzeum Évkönyve* 1957, 96–105.
- Reynolds, N., Germonpré, M., Bessudnov, A. A., Sablin, M. V. 2019: The Late Gravettian Site of Kostënki 21 Layer III, Russia: a Chronocultural Reassessment Based on a New Interpretation of the Significance of Intra-site Spatial Patterning. *Journal of Palaeolithic Archaeology* 2, 160–210. <https://doi.org/10.1007/s41982-018-0018-6>
- Ringer, Á. 1983: Bábonyien. Eine mittelpaläolithische Blattwerkzeugindustrie in Nordostungarn. *DissArch Ser II* 11. Budapest.
- Rogachev, A. N., Anikovich, M. V. 1984: Pozdnyy Paleolit Russkoy ravniny Kryma. In: Voriskovskiy, P. I. (ed.), *Paleolit SSSR*. Moskva, 162–271.
- Simán, K. 1979: Kovabánya az Avason – Silexgrube am Avasberg. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 17–18, 87–102.
- Simán, K. 1989: Hidasnémeti – Upper Palaeolithic site in the Hernád Valley (Northeast Hungary). *Acta Archaeologica Carpathica* 28, 5–23.
- Simán, K. 1993: Őskőkori leletek Nógrád megyében. *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve* 18, 247–254.
- Sørensen, M. 2012: The Arrival and Development of Pressure Blade Technology in Southern Scandinavia. In: Desrosiers, P. M. (ed.), *The Emergence of Pressure Blade Making: From Origin to Modern Experimentation*. New York, 237–259. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-2003-3_9
- Szegedi, K. I., Marton, T., Lengyel, Gy. 2023: The ‘Epipalaeolithic’ site Hont-Templomdomb of Northern Hungary revisited – Hont-Templomdomb „epipaleolitikus” lelőhely új megközelítésben. *Communications Archæologicae Hungariae* 2023, 9–22. <https://doi.org/10.54640/CAH.2023.9>
- Vértes, L. 1951: Mezolithicheskie nahodki na bershine gory Kőporos pri g. Eger (Vengriya) – Die mesolithische Fundstätte von Eger. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 1, 153–190.
- Vértes, L. 1962: Die Ausgrabungen in Szekszárd-Palánk und die archäologischen Funde. *Światowit* 24, 159–202.
- Vértes, L. 1965: Az őskőkor és az átmeneti kőkor emlékei Magyarországon. Budapest.
- Wilczyński, J., Wojtal, P., Łanczont, M., Mroczek, P., Sieraj, D., Fedorowich, S. 2015: Loess, flint and bones: Multidisciplinary research at Jaksice II Gravettian site (southern Poland). *Quaternary International* 359–360, 114–130. <https://doi.org/10.1016/j.quaint.2014.04.002>
- Wilczyński, J. 2016: Variability of Late Gravettian lithic industries in southern Poland: A case study of the Kraków Spadzista and Jaksice II site. *Quaternary International* 406, 129–143. <https://doi.org/10.1016/j.quaint.2015.10.026>
- Zandler, K. 2010: Paleolit telep Hont-Csitáron. In: Guba, Sz., Tankó, K. (eds.), “Régről kell kezdenünk...”. *Studia Archaeologica In Honorem Pauli Patay – Régészeti Tanulmányok Nógrád Megyéből Patay Pál Tiszteletére*. Szécsény, 23–49.

A KÁRPÁT-MEDENCE „EPIPALEOLITIKUMÁNAK” KÉRDÉSÉHEZ:
PATTINTOTT KÖVEK HONT-VÁRHEGYRŐL (ÉSZAK-MAGYARORSZÁG)

Összefoglalás

A Hont környéki lelőhelyekre az 1950-es években nagy figyelmet fordított Gábori Miklós. Ekkor kerültek elő felszíni gyűjtések révén olyan lelőhelyek, mint Hont-Csitár, Hont-Templomdomb, Hont-Kutyika és Hont-Várhegy. Ezek közül csak Csitárt és Templomdombot hitelesítették ásatással. A lelőhelyek pattintott kő leletanyagát a paleolitikum legvégéhez, az epipalaeolitikumhoz, vagy egy levéleszközökkel is jellemezhető, ún. „durvaeszközös” mezolitikumhoz kötötték. Noha az utóbbi régészeti kultúrát az 1980-as évek végétől felülvizsgálták és lelőhelyeit a középső paleolitikumhoz vagy korai felső paleolitikumhoz kötötték, a Templomdomb és a Várhegy leletanyagának újraértékelése elmaradt. A Templomdomb leletanyagát a rendelkezésre álló adatok alapján a szerzők korábban a középső felső paleolitikus késő Gravettienhez kötötték tipológiai alapon, más kutatók pedig a Csitár anyagát vizsgálták felül. Mivel a Várhegy pattintott köveivel kapcsolatban kétségek merültek fel, a leletanyag „epipaleolitikus” keltezése továbbra sem volt egyértelmű, ekképpen újraértelmezése szükségzerű volt. A vizsgálat során a Gábori Miklós által 1964-ben közölt, „epipaleolitikus” kor meghatározásban alapvető eszközökre összpontosítottunk, illetve az esetleges fiatalabb őskori pattintott kövekre is igyekeztünk felhívni a figyelmet.

Techno-tipológiai elemzésünk arra mutatott rá, hogy a leletanyag valószínűleg kevert és több őskori régészeti kultúrához köthető, akár a középső paleolitikumtól egészen a rézkorig. A vizsgált pengék egy része a közvetett ütéses pattintási technika

nyomait mutatja, míg két kisméretű magkő inkább a nyomásos technikához köthető. Utóbbi két pattintási technika jelenlegi ismereteink alapján a régibb kőkorbán nem volt ismert a Kárpát-medencében, de a kora neolitikumtól már megtalálhatók. A leletanyag kevés kifejezetten régészeti kultúrához köthető darabot tartalmaz, egyedül egy Gravette-hegy töredéke támaszthatja alá pontosabban a felső paleolitikus keltezést, illetve további tompított és egy darab csonkított és tompított penge. Utóbbiak viszont a középső felső paleolitikumtól a mezolitikumig a vadász-gyűjtögető közösségek vadászati fegyvereinek alkatrészei, ezért közelebbi kronológiai besorolásra alkalmatlanok. A szilánkon készült hüvelykköröm-alakú vakarók sem tekinthetők kifejezetten az „epipaleolit” vagy mezolit eszközkészlet részének, mivel azok jelen vannak a fiatalabb korok régészeti kultúráiban is. A mezolitikumra jellemző geometrikus mikrolitok teljesen hiányoznak. A Gábori Miklós által nyeles hegyként közölt eszközök besorolása tévesnek bizonyult.

Összességében Hont-Várhegy leletanyagának jelen, nem teljes körű újraértékelése azt mutatja, hogy az időrendileg vagy kulturálisan semmiképpen sem „epipaleolit” és nem is mezolitikus, hanem több régészeti korszak anyagai keveredve találhatóak benne. Ez az eredményünk erősíti azt a feltételezést, miszerint a Kárpát-medence belső részein a régészetileg „epipaleolitikus”, időrendileg a késő glaciálishoz köthető emberi megtelepedések nyomai jórészt hiányoznak.

